
**Daniel Klimkiewicz, *Dorobek kanonistów polskich
w przedmiocie materialnego prawa małżeńskiego w latach
1918-1939*, Wyd. Naukowe UPJPII, Kraków 2020, ss. 318**

ks. dr Rafał Kamiński
Wydział Prawa Kanonicznego UKSW
ORCID 0000-0002-7822-3402
e-mail: rafal.kaminski@uksw.edu.pl

Materialne prawo małżeńskie to najczęściej opisywany obszar prawa kościelnego zarówno w doktrynie uprawianej pod rządami Kodeksu z 1917 roku, jak i Kodeksu z 1983 roku. Twórczość kanonistów w tym zakresie jest bardzo bogata, co znajduje wyraz w ogromnej spuściznie naukowców zagranicznych, jak i polskich.

Monografia ks. Daniela Klimkiewicza, zatytułowana „Dorobek kanonistów polskich w przedmiocie materialnego prawa małżeńskiego w latach 1918-1939”, jest próbą analityczno-syntetycznego zaprezentowania twórczości polskich kanonistów w przedmiocie materialnego prawa matrymonialnego, która pojawiła się w dwudziestoleciu międzywojennym. Jest to zatem okres, kiedy obowiązującym był kodeks pio-benedyktynski z 1917 roku.

Pozycja ta zasługuje na szczególną uwagę, gdyż jest pierwszą, która w systematyczny sposób próbuje całościowo uporządkować podejmowane zagadnienie. Pokażna spuścizna kanonistów polskich w przedmiocie materialnego prawa małżeńskiego, nie została dotąd opracowana monograficznie.

Autor osadził swoje rozważania w konkretnym kontekście historycznym, w którym szczególnie znaczenie posiadały dwa doniosłe wydarzenia. Pierwszym z nich było wydarzenie kościelne, to jest promulgacja w 1917 roku Kodeksu prawa kanonicznego, co pociągało za sobą konieczność interpretacji nowych norm, a także dostosowania ich

do sytuacji Kościoła katolickiego w Polsce. Drugim faktem, o znaczeniu narodowym i państwowym, było odzyskanie niepodległości przez Polskę w 1918 roku. Wydarzenie to nie pozostało bez wpływu również na życie Kościoła w Polsce i jego prawo, które musiało stykać się z trzema systemami prawa państwowego, jakie panowały w poszczególnych zaborach, a po odzyskaniu niepodległości domagały się unifikacji.

W takim kontekście rodziła się twórczość polskich kanonistów, której przedmiot badań stanowiło materialne prawo małżeńskie, skodyfikowane w Tytule VII, Księgi Trzeciej: *De Rebus*, Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku (kan. 1012-1143 CIC/17), a której omówienia autor recenzowanej monografii podjął się w siedmiu rozdziałach.

O ile rozdziały II-VI, odnoszą się do materii zawartej w rozdziałach kodeksowych, o tyle rozdział I, o charakterze kompilacyjnym, został poświęcony strukturze prawnej małżeństwa. Autor tłumaczy taki zabieg pojawiającym się w rozważaniach polskich kanonistów dwudziestolecia międzywojennego zagadnieniem, dotyczącym teorii aktu prawnego i jego elementów kompozycyjnych, gdzie naczelną zasadą pozostaje ta, że przedmiot aktu ustalony przez prawodawcę nie może być modyfikowany przez autorów aktu.

Szczególnie interesujący jest ostatni, VII rozdział książki D. Klimkiewicza, w którym zostały ukazane stanowiska polskich kanonistów w stosunku do – podjętego po odzyskaniu niepodległości przez polski rząd – procesu unifikacji prawa małżeńskiego. Autor ukazał je na tle historycznym, prezentując zamierzenia rządowe, co pomaga lepiej czytelnikowi zrozumieć twórczość prezentowanych naukowców. Reprezentują oni w tym zagadnieniu dwa główne nurty: apologetyczno-radykalny (środowisko KUL-u) oraz odwołujący się do idei prawa wyznaniowego nurt myśli konstruktywnej (środowisko lwowskie).

Nie lada wyzwaniem, o którym wspomina sam autor, była selekcja osób, których dorobek on charakteryzuje. Dokonując jej D. Klimkiewicz postawił sobie historycznie uwarunkowane pytanie: kogo należy uznać za kanonistę polskiego? W tym celu posiłkował się dwoma dziełami: „Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)”, opracowanym przez Joachima Bara; oraz tomem 2., obejmującym lata 1800 – 1940,

„Polskiej bibliografii prawa kanonicznego”, sporządzonej przez Joachima Bara i Wojciecha Zmarza.

Autorzy tych publikacji, jako polskich kanonistów określili tych, którzy sami uważali się za Polaków, albo należąc do innej narodowości pracowali na ziemiach polskich i drukowali dzieła w języku polskim. W „Polskiej bibliografii...” znalazły się również dzieła kanonistów polskich piszących w językach obcych. Przy tak przyjętych kryteriach, w omawianej monografii dokonano analizy 155 pozycji bibliograficznych. Składają się na nie podręczniki i komentarze do prawa małżeńskiego, artykuły opublikowane w różnych czasopismach oraz w pracach zbiorowych, a także monografie.

Tym ostatnim D. Klimkiewicz poświęca szczególną uwagę (wydano ich w tamtym czasie 17). Są to dzieła oparte na solidnych bazach źródłowych oraz literaturze przedmiotu. Często przytaczane są również podręczniki, jak choćby dobrze znany: „Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa” autorstwa Franciszka Bączkowicza, czy też „Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa”, pióra Ignacego Grabowskiego. Wśród pozostałych autorów, których dorobek został omówiony pojawiają się: Michał Orliński, Antoni Woroniecki, Stanisław Grodziski, Julian Młynarczyk, Wojciech Szmyd, Karol Aleksandrowicz, Jerzy Jaglarz, Leonard Górnicki, Władysław Abraham, Tadeusz Gromnicki, Bolesław Wilanowski.

Wymienieni kanoniści, wywodzili się ze środowisk uniwersyteckich we Lwowie, w Krakowie, a następnie w Wilnie i w Poznaniu, gdzie nie istniały wydziały prawa kanonicznego, a jedynie katedry prawa kanonicznego lub prawa kościelnego (samodzielny wydział utworzono w późniejszym okresie na KUL-u). Poza tym wykładali prawo kanoniczne w seminariach duchownych.

Dokonując analizy ich publikacji, która napotykała na praktyczną trudność w postaci braku periodyków kanonistycznych, a którą pokonywali publikując w periodykach teologicznych i prawnohistorycznych, D. Klimkiewicz próbuje w swojej monografii odpowiedzieć na następujące pytania: Na jakich założeniach teoretycznoprawnych opierali swe rozważania? Czy w dorobku przywołanych uczonych

występują osiągnięcia o znacznym walorze? Czy mieli oni trudności w interpretowaniu ówczesnego prawa w obszarze prawa małżeńskiego?

Odpowiedzi na te pytania znajdujemy w poszczególnych rozdziałach, które obejmują następujące zagadnienia: struktura prawna małżeństwa, z uwzględnieniem istotnych celów i istotnych przymiotów małżeństwa, sakramentalność małżeństwa (rozdział I); czynności poprzedzające zawarcie małżeństwa jak: zaręczyny, dochodzenie przedmałżeńskie i zapowiedzi (rozdział II); przeszkody małżeńskie (rozdział III); zgoda małżeńska, jej założenia generalne, wady zgody małżeńskiej (rozdział IV); forma kanoniczna i liturgiczna zawarcia małżeństwa (rozdział V); małżeństwa tajne, separacja małżonków, uważnienie małżeństwa (rozdział VI). Najwięcej uwagi polscy kanoniści dwudziestolecia międzywojennego poświęcili problematyce przeszkód małżeńskich oraz wad zgody małżeńskiej. Marginalnie natomiast potraktowali małżeństwa tajne, separację małżonków oraz uważnienie małżeństwa. Jest to zresztą zgodne z tendencją występującą w kanonistyce współczesnej.

Ze względu na ograniczony rozmiar opracowania, autor pominął w nim treści, które występowały w wielu ówczesnych podręcznikach czy komentarzach do prawa małżeńskiego. Nie znajdziemy tutaj zatem treści podstawowych z tego zakresu, gdyż nie stanowią one osiągnięć w rozumieniu naukowym. Jednak D. Klimkiewicz nie pomija ich zupełnie. Te, które wydawały się mu znaczące dla czytelnika, ponieważ pomagają wyjaśnić prezentowaną problematykę, zostały zamieszczone w przypisach, co stanowi dodatkową wartość omawianej publikacji. W głównej warstwie narracyjnej znajdziemy natomiast treści, których poziom w pewnym stopniu przewyższa poziom zasadniczych wiadomości z kanonistyki.

Do ciekawszych zagadnień uwydatnionych przez autora „Dorobku kanonistów polskich...” należy stanowisko, wyrażone przez F. Bączkowicza, w kwestii pojmowania pełnego aktu małżeńskiego w kontekście przeszkody impotencji. Również znaczący walor posiadają dyskusje dotyczące wpływu hermafrodytyzmu na niezdolność do zawarcia związku małżeńskiego. D. Klimkiewicz nie tylko prezentuje, ale dokonuje krytycznej oceny przedstawianych zagadnień,

jak chociażby w przypadku stosowanej terminologii przez niektórych polskich kanonistów, którzy nie operowali pojęciem „zgody małżeńskiej” czy też „konsensu małżeńskiego, ale pojęciem „przeszkody”, co było podyktowane tym, że w prawie przedkodeksowym z 1917 roku, nie rozgraniczano pomiędzy „wadami zgody” i „przeszkodami”. Te drugie bowiem zakresowo wchodziły w skład przeszkód. Jednakże kodeks pio-benedyktyński dokonuje wyraźnego odróżnienia jednych od drugich. Innym problemem było używanie przez kanonistów polskich zwrotu „unieważnienie małżeństwa”. Autor zwraca ponadto uwagę na nieliczne przypadki niewłaściwych interpretacji, jak chociażby ta autorstwa W. Szmyda utrzymującego, iż sakramentalność małżeństwa mogła mieć charakter jednostronny. Taka interpretacja była związana z dominującym w ówczesnej doktrynie nurtem interpretacyjnym. Polscy kanoniści w większości jednak wyraźnie opowiadali się za teorią o nierozdzielności kontraktu i sakramentu.

Jeszcze innym kuriozalnym poglądem, który wskazuje autor, był ten, który uznawał, że do realizacji drugorzędneho celu małżeństwa, czyli wzajemnej pomocy małżonków i uśmierzenia pożądliwości, nie jest konieczne zawarcie związku małżeńskiego, lecz wystarczy bycie w związku wielkiej przyjaźni, jak to określił B. Wilanowski. Pogląd ten nie był zgodny z literą kan. 1013 § 1 CIC/17, w którym prawodawca wyraźnie wypowiada się na temat celu małżeństwa. Jeszcze innym ryzykownym i sprzecznym z zapisem kan. 1139 § 2 CIC/17 było stwierdzenie, że Kościół mógłby konwalidować małżeństwo w związku, choć nie całkowicie, w przypadku ustania przeszkody, nawet pochodzącej z prawa Bożego.

Należy z zadowoleniem uznać, że monografia D. Klimkiewiczza „Dorobek kanonistów polskich w przedmiocie materialnego prawa małżeńskiego w latach 1918-1939”, wydana przez Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, stanowi pierwszą w tej tematyce, systematyczną refleksję historyczno-doktrynalno-prawną. Pewnym niewielkim mankamentem jest brak chociażby szcątkowych biografów prezentowanych kanonistów polskich, które można było zamieścić w aneksie, co szczególnie młodszemu czytelnikowi, pozwoliłoby na ich identyfikację w historii i środowisku polskiego prawa kanonicznego.